

Ölüm haqdır, ondan qaçmaq heç kimə qismət olmayıb. Onun gəlişi zamanında baş verərsə, insanlar bunu ömür yolunun sonu kimi qiymətləndirirlər. Qəza, zəlzələ və digər təbii hadisələr isə insanın qisməti kimi anılır. Amma insanın insana etdiyi zülm, vəhşilik, qəddarlıq, qətlam, terror, soyqırımını nifrət yaradır.

yaxşı deyildi. Dedilər ki, Bakı ilə danışsınlar. Oradan cavab gəlib ki, iki günə ərzaqla dolu helikopter kəndə enəcək. Hamı bundan sonra evinə çəkilib getdi. Özünümüdafie dəstəsinin uşaqları postlarına yollandılar.

Gece yuxarı tərəfdən ağır texnikanın tırtıllarının səsi eşidildi. Işıq seli aşağıya, kəndin içinə doğru bir görüntü zolağı yaratdı. Yaxınlaşdıqca hər yana yayılan bu həlqə yavaş-yavaş ətrafı mühasirəyə alırdı. Ön postda olan Xalid təcili adam göndərir ki, hava limanına bu barədə xəbər çatdırsınlar. Yarım saat sonra ətrafı sakitlik bürüdü. Xalidin dedikləri:

- Artıq nəse olacağına şübhə qalmamışdı. Postda olan on nəfərdən üçündə silah vardı. Onlar da keçmişdən qalan dedə-babaların ov tüfəngləri idi. Birdən güllə səsləri ətrafı bürüdü. Tank və

iyirmi nəfər idinizsə, bir qəder sonra baxırsan ki, cəmi beş-altı nəfər qalıb. Geri çevrilib baxanda yaxınlarını al-qan içində görmək diri qalmaqdan bəzər olan bədbəxtlikdir. Belə halda insan Allahdan bircə ölüm istəyir. Amma yaşamaq istəyi səni dayanmağa qoymur.

Yolda bir neçə qonşuda onlara qoşulur. Nəfəslərini dərmədən gecənin soyuğunda bizimkilərə doğru gəlirlər. Kimini şaxta vurur, kimisə arxadan atılan güllələrdən yerə yığılırdı. Tank mərmiləri bəzən bütöv bir ailənin məhvəinə səbəb olurdu. Səhər beşin yarısına kimi onlar qarda sürünərək bir qəder kənddən və atəşdən aralana bilirlər. Qaranlıqda hara getdiklərini də bilmirdilər. Qarın üstü ilə qaçaraq bir qəder irəliləyir, sonra dayanıb nəfəslərini dərməyi qərara alırlar. Rəfaelin dedikləri:

dəstənin yarısı yolda ölmüşdü. Həmişə qəbiristanlığa həyəcanla yanaşmışam. Çətinə düşəndə insanın qarşısında hər şey adıləşir.

Qarşıda havanın işıqlanması onları qorxuya salırdı. çünki düşmənin işıqda onları məhv edə bilərdi. Dayanmaq vaxtı deyildi. Yarım saata yaxın yüyürdülər. Qaraqaya deyilən yerə çatdılar. Deyəsən, düz gəlmişdilər. İrəlində dağın solunda maşın təkərlərindən düzəldilmiş post görünürdü. İrəlində gedən Xalid əlini qaldıraraq aralıdan əsgərlərə işarə elədi. Əsgərlər çatanda artıq onların heyi yox idi.

- Bizi qaşılayan əsgərlərin çoxu ağlayırdı, - Rəfaelin həyat yoldaşı Mənsurə bildirir: "Çoxumuzun ayağı yalın idi. Onlar ayaqqabılarını çıxarıb bizə verirdilər. Postda dayananlardan, heç bura gələnlər olubmu?" - deyər soruşanda aldığımız cavabdan vahimələndik. Onlar cəmi beş-on nəfərin gəlib çıxdığını bildirdilər. Onda başa düşdük ki, çoxumuz qarın, çovğunun, güllənin qurbanı olub.

Hazırda hər iki ailə Sumqayıtda pansionatda qalır. Öz

Qanlı xatirə

İnsan ətrafında baş verən hər hansı hadisəni kənardan qiymətləndirəndə özünün fikirlərini oraya artırır. Amma Xocalı soyqırımını elə bir acıdır ki, ora nəyi istəsən qatmaq mümkün deyil. Acı və həqiqət hər şeyin kökündə dayanıldığından sən dünənin qarşısında susmalı olursan. Həmin faciənin şahidi olmuş qarlı-şaxtılı qış gününü qırmızı rəngdə xatırlayan və ölənə qədər özü ilə daşıyacaq Rəfael Fərzəliyev və Xalid Cəfərovla söhbətimiz çətin olsa da, baş tutdu.

Rəfael və Xalid qohumdurlar. İkisi də Xocalıda doğulub. Burada orta məktəbə gedib, təhsil aldıqdan sonra sovet ordusu sıralarında hərbi xidmətdə olublar. Bütün gənclər kimi onlar da böyük arzularla yaşayıb, yüksələn duğularla gələcəyə baxıblar. Xalid xatirələrini belə vərəqlədi:

- Xocalı əvəzsiz bir təbiətə malik idi. Allah bütün gözəlliyi bizim yerlərə bəxş etmişdi. Rayonun bir hissəsində Dərələyəzdən 1948-1953-cü illərdə deportasiya olunanlar, digər iki parasında isə yerli camaat yaşayırdı. Orta məktəbdə oxuduğumuz illərdə azərbaycanlılarla bərabər ermənilərdən olan müəllimlərimiz də vardı. Onlar kəndə gələndə əhali öz boğaz payından kəsib ermənilərlə bölüdü. Etiraf edim ki, onlar bizdən daha çox məlumatlı idilər. Bizimlə dostluq edənlər həmişə bir yerə yığışanda susar, az danışar, hiss ediləcək dərəcədə çəkinirdilər. Amma rəhmətlik valideynlərimiz həmişə evdə tək olanda söhbətlərində bu millətin xainliyindən söz açardılar. Biz isə onlar tərəfindən xəyanəti görəndə valideynlərə inanmırdıq. Sonda başımıza gələnlər böyüklərimizin haqlı olduğunu sübut etdi.

Beləcə, illəri yola salıb 1990-cı illəri adladıq. Artıq yerli əhali ilə ermənilər arasında böyük bir fərq yaranmışdı. Onlar bir yerə yığışır, çoxu kəndi tərk edib harasa gedir, ya da sadəcə başqa yerə köçürdülər. Rayonda vəziyyət çətinləşmişdi. Yerli camaat özünümüdafie qüvvələri yaradaraq ətraf ərazilərdə post yaratmışdı.

Xalidin dedikləri:

- Fevral başlayandan rayonda sönük bir həyat yaşanırdı. Enerji çatışmazlığı, idarələr fəaliyyətini dayandırmışdı. Əvvəllər camaatımız yaxınlıqdakı ərazilərdə yerləşən kəndlərlə əlaqə saxlayır, dərd-sərinə bölüşürdü. Ayın 13-də axırıncı helikopter rayondan getmiş, ətraf mühtilə əlaqəmiz kəsilmişdi.

Rəfaellə Xalid xalaoğludur. Birincinin kənddə bir KamAz maşını olub. Onun üstünə pulemyot quraşdırıb gecələr səhərə kimi iki xalaoğlu keşik çəkiblər. Havaların soyuması bir qəder də çətinlik yaradırdı. Rəfael deyir:

- Fevralın 25-də axşam məktəbin qarşısında toplaşdıq. Hər bir söz danışdı. Amma bizim silahımız az olduğuna görə vəziyyətimiz

BTR-lər hərəkətə gəlib üstümüzə yeridi. Yerimizi dəyişib bir qəder geri çəkildik. Düşünürdük ki, yəqin camaatı qorxutmaq istəyirlər. Kəndin yuxarı başında birinci evə yaxınlaşan tank onu iki yerə böldü. Kimsə qaçmaq istəyirdi, onu atəşlə yerə sərtilər. Onda anladıq ki, bu döyüşdür, qandır, ölümdür.

Xalid özünü evlərinə çatdıranda onun artıq alova büründüyünü görür. Var gücü ilə qışqırır, aralıdan yoldaşının və qardaşının onu çağırıqlarını görür. Onlarca sakinin öldürüldüyünü görüb dəhşətə gəlir.

- İnsan qəribə hissə malikdir, - Xalid söhbətinə davam edir. - Ölüm hər kəsi vahimələndirir. Bugünədək şükür edirəm ki, bizim camaat dəli olmadı. Təşəvvür edin, sən ailə üzvlərinlə birlikdə qaçırısan, əvvəl

- Arabir atışma səsi gəlsə də, ətraf bir qəder sakit idi. Qarşıda Qarqar çayına çatmaq lazım idi. Həyəcandan heç nə düşünə bilmirdik.

Dəstə elə bilir ki, Ağdam istiqamətində hərəkət edir. Amma səhv getdiklərindən erməni postu ilə üzleşirlər.

- Aralıda əsgərləri görüb onları səslədik, -Xalid bildirir: Onlar bizi atəşə tutdular. Bir neçə nəfəri öldürdülər. Geri qaçmağa başladım. Əfşan döyüşçüsü olan xalam oğlu bizi qorumaq üçün yerə uzanıb əlindəki silahla ermənilərə atəş açmağa başladı. Biz əks istiqamətdə yenidən qaçaraq oradan uzaqlaşdıq. Aralıda qəbiristanlıq vardı. Ora girib oturmaq. Kimin sağ qaldığını öyrənmək istəyəndə dəhşətə gəldik. Bizimlə olan

yaxınlarının yarısını itirən insanların üzündə bir kədər yükünün dolaşdığını görürsən. Onlarla sağollaşmaq ayrılıqda Xalid ona diqqətlə baxdığını görüb dedi:

- İnsan hər şeyə qalib gələ bilər. Çətinlik özü məktəbdir, dərsdir. Bu günlərdə Almaniyada Prezident İlham Əliyevin ermənilərin baş nazirinə verdiyi tutarlı cavabı izlədik. İnanın ki, içimizdən bir rahatlıq hissi keçdi. Düşünürük ki, körpələrimizin, bacılarımızın, analarımızın intiqamı alınacaq. Bunu gecə-gündüz içimizdə dolanan Xocalı, Ağdam, Laçın və digər rayonların əhalisinin ruhu deyir. Biz ruhun sınımadığını Xocalıda gördük.

Akif ƏLİYEV,
"Azərbaycan"

